

KULTŪRINĖS ĮTAKOS PĖDSAKAI ANYKŠČIŲ ŠILELYJE

Gintaras Lazdynas

Šiaulių universitetas

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

P. Višinskio g. 38, Šiauliai

El. p. GintarasLazdynas@gmail.com

Išsilavinimo spragos, arba ką galėjo skaityti Baranauskas?

Didžiulė Rusijos imperija, kuriai Antano Baranausko laikais priklausė ir Lietuva, ir Lenkija, nei meninės kūrybos turtingumu, nei filosofinės minties gilumu, nei mokslinių tyrinėjimų produktyvumu iki XVIII a. pabaigos nė iš tolo neprilygo Prancūzijai, Anglijai ar Vokietijai. Per caro Petro Pirmojo iškirštą „langą į Europą“ prasisksverbodavo nelabai ryškūs europietiškos kultūros spinduliai. Tačiau baigiantis XVIII a. ir Rusiją apima kultūrinis renesansas, randasi tiek meninių formų įvairovė, tiek kūrinių gausa, sustiprėja ir verstinės literatūros poreikis. Europiečių autorių kūriniai ar Europoje vykstantys kultūriniai reiškiniai, paprastai jau senokai išblėšę, laikomi vertybiniu atskaitos tašku, todėl kaip klasicizmui senovės Graikija ar Roma, taip ir kultūrinės periferijos šalims, kokios XVIII a. pabaigoje buvo Rusija ir Lenkija, nekalbant jau apie Lietuvą, Vakarų Europos menas tampa atviro ir net pabrėžiamo sekimo objektu, kuris kopijai suteikia daug didesnę vertę nei originali kūryba.

Dviem trim dešimtmečiais pavėlavę į Rusiją ateina ir pirmieji versiniai vokiečių romantikų darbai, verčiami Ernsto Theodoro Amadeus'o Hoffmanno apsakymai, Adalberto von Chamisso eilėraščiai, o 1826 m. liubomudrų dėka pasirodo netgi Wilhelmo Wackenroderio traktatas *Širdingi vienuolio, meno mylėtojo, atsivėrimai* (1797), laikomas pirmuoju ankstyvųjų romantikų manifestu, kuris darė nemenką poveikį rusų estinės minties formavimuisi XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Tačiau vertimai buvo gana atsitiktiniai, nesuteikiantys galimybės išsamiai ir sistemškai suvokti romantinės literatūros esmę. Dėl rusų vertėjo bei poeto Vasilijaus Žukovskio (1783–1852), kuris pirmasis rusų skaitytoją supažindino su vokiečių romantikais, asmeninės simpatijos baladės žanrui iki pat XIX a. vidurio dažniausiai verčiamas romantikas Rusijoje buvo Ludwigas Uhlandas, tačiau net ir jis negalėjo populiarumu varžytis su Hoffmannu. Daugumą rašytojų Hoffmannas vis dėlto traukė ne savo romanti-
ne pasaulėvoka, o fantastika, artima anglų gotikinio romano poetikai.

Didelė dalis rusų rašytojų Hoffmanną ir kitus romantikus atvirai pripažino savo mokytojais ir neslėpė to, kad juos imituoja ir seka jais kaip didžiausiais literatūriniais autoritetais. Užtenka vien paminėti vokiečių kalbą puikiai mokėjusius Vladimirą Odojevskį, vadintą „rusų Hoffmannu“, ar Fiodorą Dostojevskį, kurio visa kūryba pažymėta hofmanišku ženklu. Vieną pirmųjų savo apsakymų „Antrinininkas“ („Двойник“, 1846) Dostojevskis rašė neslėpdamas sąsajų su Hoffmanno „Antrinininkais“ („Die Doppelgänger“, 1821). Hoffmanno ir Wackenroderio įtakos pėdsakų tyrinėtojai randa net Michailo Lermontovo kūryboje. Tuo metu, kaip teigia Ala Botnikova, Hoffmanną skaitė visi, „tereikia pavartyti to laikotarpio memuarus, kad tuo įsitikintume“ (Ботникова 1982, 151). Gimsta savotiškas literatūrinis reiškiny – „rusiškasis hofmanizmas“. Besiformuojančiai rusų literatūrai mokytojai buvo reikalingi, ir vienais iš tokių mokytojų tapo vokiečių romantikai (Сахаров 1982, 174). Vienas ryškiausių rusų literatūros kritikų XIX a. kunigaikštis Piotras Viazemskis (1792–1878) jau senatvėje Visariono Belinskio teiginį, kad romantizmas yra reakcija į ankstesnių laikų rusų literatūrą, labai įžvalgiai sukritikavo: „Ši reakcija buvo ne reakcija, o tiesiog sekimas tuo, kas darėsi Europoje, ypač Prancūzijoje“ (cit. iš: Дерюгина 1984, 26).

1835 m. Prancūzijoje pasirodžius tulžingam Heinricho Heine's pamfletui „Romantinė mokykla“, kuriuo Heine suruošė „eksterminacinį karo žygį prieš romantizmą“ (Heine 1854, 7), į romantikus, ypač į Jėnos mokyklos atstovus (brolius Schlegelius, Novalį, Wackenroderį ir kt.) imta žiūrėti kaip į religinius mistikus ir politinius reacionierius, bėgančius nuo realios tikrovės problemų. Galbūt todėl rusų skaitytojams ilgą laiką nežinomas liko „mėlynosios gėlelės“ dainius Novalis, dėmesį kuriam padidino tik Vladimiro Solovjovo misticizmas, pagimdęs rusų simbolizmą.

Prie romantinių kūrinių vertimų kukliai prisidėjo ir vilniečiai – 1840 m. dviem tomiais lenkų kalba Vilniuje išspausdinę žymiausio romantizmo estetikos kūrėjo Friedricho Schlegelio veikalą *Gyvenimo filosofija* (1828)¹, tiesa, atspindintį vėlyvąsias, toli gražu jau nebe romantines Schlegelio pažiūras.

Su ta pačia susidomėjimo Vakarų Europos literatūra banga į Rusijos imperiją atėjo ir sentimentalistų kūryba, kai nuo pirmųjų sentimentalizmo užuomazgų Anglijoje jau buvo praslinkusios aštuonios dešimtys metų. Pačioje 1802 m. pabaigoje dar devyniolikametis Žukovskis rusų sentimentalizmo vedlio Nikolajaus Karamzino redaguojamame žurnale

Вестник Европы (nr. 24, p. 319–325) išspausdino savo pirmąjį eilėrašį „Kaimo kapinės. Gray’aus elegijos vertimas iš anglų kalbos“ – laisvą Gray’aus „Elegijos, parašytos kaimo kapinėse“ vertimą, kuris dažnai laikomas ne tik pirmuoju rusų sentimentalizmo daigėliu, bet ir visos rusų poezijos pradžia (Mirsky 1958, 76). Vienas populiariausių rašytojų tiek Rusijoje, tiek ir Lenkijoje XIX a. pirmoje pusėje buvo airių poetas Oliveris Goldsmithas (1730–1774). Per keliolika metų į rusų ir lenkų kalbas buvo išversti beveik visi žymiausi Goldsmitho kūriniai. Verčiami ne tik smulkesni sentimentalistų kūriniai, bet ir tokios stambios poemos kaip Jameso Thomsono *Metai* (*The Seasons*, rusų k. 1812 m.), verčiamas Jamesas Macphersonas, garsiųjų *Osiano giesmių* falsifikatorius, Lawrence’as Sterne’as, Samuelis Richardsonas.

Ieškodami europietiško literatūrinio krypties įtakos Baranauskui įrodymų, galėtume pasakyti, kad iki poemos parašymo Rumšiškių klebono Felikso Višinskio ar bendradarbių rusų valdininkų bei kitų pažįstamų žmonių bibliotekose Baranauskas galėjo rasti ne vieną vokiečių romantiškų ar anglų sentimentalistų kūrinį. Poetas jau buvo gerai pramokęs tiek rusų, tiek ir lenkų kalbas ir galėjo susipažinti su romantiškų ar sentimentalistų kūriniais *vertimais*, tačiau dėl kalbų nemokėjimo negalėjo prisiliesti prie pirminių šaltinių. Kitas klausimas, ar tie leidiniai iš tikrųjų buvo Baranauskui prieinami, o jeigu ir prieinami, ar Baranauskas juos tikrai skaitė. Pagaliau, perskaitytas kūrinys nebūtinai gali daryti įtaką ar būti adekvačiai suvoktas (galima prisiminti, kaip Žemaitė skaitė *Faustą* ar *Hamletą*). Nereikėtų užmiršti, kad poetinio įkvėpimo laikotarpiu, kuriam priklausė ir *Anykščių šilelis*, Baranauskui buvo 23–24 metai ir jis neturėjo ir negalėjo turėti jokio gilesnio, sistemingesnio išsilavinimo – nei raštininkų mokykloje, nei kunigų seminarijoje niekas nemokė poetinio meno paslapčių, o pačiam susigaudyti ir tinkamai pasirinkti savišviesos kryptį buvo per sunku.

Vis dėlto Baranauskas anksti pajuto poetinį įkvėpimą, o Rumšiškių klebonas Višinskis išvelgė jo talentą ir stengėsi visomis išgalėmis padėti, „paremdamas visos savo bibliotekos knygomis“. Baranauskas jau tėtė didelį dėkingumą Višinskiui už nesavanaudišką rūpestį, už pamokas ir pamokomus pokalbius: „jis sugebėjo nors silpnu žiburėliu apšviesti mano protą, dengiamą tarsi nepermatomos neišmanymo tamsos šydo“ (Baranauskas 1996, 27). Višinskis ketino savo globotinį išleisti į aukštesnius mokslus, ragino tapti dvasininku, tačiau šis sumanymas nepavyko, ir Baranauskas pajuto, kad dėl to daug prarado kaip poetas. Jis aiškiai

suvokė savo išsilavinimo spragas ir skausmingai atvirai jas sau prisipažino: „Ir pasilikau eiliakaliu, bemokslu poetu. <...> Nemokša, nes jokiū būdu, jokiū posakiū ir palyginimu nesugebu išaiškinti savo jausmū, nesurandu tokiū žodžių ir palyginimų, kuriuose būtų tiek jėgos sielos būsenai išreikšti“ (Baranauskas 1996, 27–28).

Sunku pasakyti, ar Vaižgantas buvo teisus, teigdamas, kad didelių mokslų nekrimtes jaunas kunigų seminarijos auklėtinis Antanas Baranauskas savo poemą *Anykščių šilelis*, antrąjį po Kristijono Donelaičio *Metų* reikšmingiausią lietuvių literatūros kūrinių, rašė turėdamas tik talentą, bet „jokio pažinimo – versifikacijos ir kritikos“ (Tumas 1924, 89). Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, kurios mintis apie Baranauską beveik ištiesai pakartoja Vaižgantas, įtarė, kad Baranauskas „vargiai ar pažino gaminimo įstatymus – kritikos reikalavimus“ (Čiurlionienė-Kymantaitė 1998, 264), tačiau tai nebuvo prielaida suabejoti poetiniu Baranausko talentu. Teorinių žinių stokos Čiurlionienė nesureikšmino. Viena vertus, kritikos įstatymų žinojimas gali ir neprisidėti prie kūrinio vertės, jeigu kūrėjas neturės talento, kita vertus ne poetinių įstatymų žinojimas daro poetą, o poetas kuria įstatymus, kuriuos paskui „ilgai ir darbščiai nagrinėja kritikai mokslininkai, ieškodami žmonijai maisto, kitiems tvėrėjams įstatymų“, todėl Baranauskui visiškai pakako, kad jis „turėjo tik savo didelį talentą ir jo vedamas atrado tikriausią sau kelią į nemarumą savo vardui tarp tautiečių“ (ten pat, 264).

Dienoraščio įrašai vis dėlto rodo, kad Baranauskas aiškiai suvokė ir reflektavo savo poetinį talentą ir bandė jį stiprinti tinkamų knygų skaitymu bei labiau patyrusių žmonių patarimais. Dar daugiau, ne tik Rumšiškių klebonas Višinskis, bet ir daugelis Baranausko sutiktų rusų valdininkų labai palankiai vertino besiskleidžiantį Baranausko talentą ir visokeriopai stengėsi padėti jam prasiskleisti². Būdamas vos 18–20 metų amžiaus Baranauskas skaitė ne tik grožinius kūrinius, bet ir filosofinę literatūrą (minėtą Schlegelio *Gyvenimo filosofiją*), biografijas (Ignaco Krasickio *Įžymiųjų žmonių gyvenimai*). Tiesa, dienoraštyje Baranauskas nepaliko jokių užuominų, kokį įspūdį jam padarė ar kokias mintis sužadino tokios literatūros skaitymas, pagaliau, ar jis suprato, apie ką rašo, tarkim, Schlegelis.

Galimų teorinių įtakų kontekste žymiausia Baranausko kūrybos tyrinėtoja Regina Mikšytė mini 1813 m. pasirodžiusią Germaine de Staël knygą *Apie Vokietiją* (Mikšytė 1993, 86–87), kurioje iš tikrųjų de Staël ne pati, kaip teigia Mikšytė, naujoviškai skirsto meną, bet perteikia Fried-

richo Schlegelio meno skirstymo į romantinę ir klasikinę koncepcijas. Kartu Mikšytės teigiama, kad *Anykščių šilelyje* galima išgirsti Edwardo Youngo, Jameso Macphersono, Jeano-Jacques'o Rousseau vertimų atgarsius. Taip tarsi patvirtinama verstinės literatūros įtaka, bet ji nepagrindžiama konkrečiais pavyzdžiais, todėl problemos sprendimas taip ir pakimba ore. Kokie tie atgarsiai, koks vertimų ir originalų santykis? Pasirinkusi atvirai šališką poeto apoteozės ir jo reabilitacijos lietuvybės klausimu kelią, Mikšytė ne sykį gerokai perlenkia lazdą, gindama Baranauską nuo griežtos Vaižganto kritikos. Aiškiai polemizuodama su Vaižgantu Mikšytė pasiremia ką tik cituotu poeto dienoraščio 1853 m. gegužės 5 d. įrašu, tačiau iš jo išsirenka tik Baranausko pasakojimą, kaip prieš dvejus metus, būdamas šešiolikos metų, jis ėmėsi rašyti tėvams laišką, bet pradėjo jį trylikaskiemenėmis eilutėmis, kurios paskui jam nebeatikusios ir laiško jis nebaigęs. Iš to daroma išvada, kad „Baranauskas, pradėjęs rašyti eilėraščius, gerai susipažino su eiliavimo teorija“ (ten pat, 101). Akivaizdu, kad Baranauskas kai ką sužinojo apie trylikaskiemenę eilutę, bet tokią laiško rašymo praktiką vadinti gera pažintimi su eiliavimo teorija gerokai per drąsu. Trylikaskiemenėmis eilutėmis sueiliuotas ir *Anykščių šilelis*. Todėl Mikšytė bando spėti, kad „stengdamasis įrodyti, jog lietuvių kalba dera poezijai visais atžvilgiais, Baranauskas sąmoningai pasirinko trylikaskiemenę silabinę eilutę“ ir stojo į sąmoningas poetines varžytuves su *Pono Tado* autoriaus genijumi (ten pat, 101).

Šiokias tokias eiliavimo teorijos ir praktikos pamokas Baranauskas gavo Varnių kunigų seminarijoje. Greičiausiai jose buvo remtasi vienu ryškiausių lenkų sentimentalizmo poetų ir literatūros kritikų Kazimierzu Brodzińskiu³ (1791–1835), kurio raštų dešimttomis 1842–1844 m. pasirodė Vilniuje. Taigi galima kalbėti apie didesnę tikimybę, tuo labiau apie galimybę, kad Baranauskas skaitė šiuos tomus. Pats Brodzińskis save laikė romantiku. Tarp Lietuvos literatų jis išgarsėjo 1818 m. išsamia studija *Apie klasiškumą ir romantiškumą, taip pat pastabos apie lenkų poezijos dvasią (O Klasyeczności i Romantyczności, tudzież uwagi nad duchem poezji polskiéj)*, kuria Brodzińskis įsijungė į lenkišką polemiką dėl romantiškumo ir klasiškumo literatūroje. Šia studija prasideda vilniškio Brodzińskio raštų leidimo 5 tomas. Jame įdėtas ir kitas svarbus darbas – stambios apimties straipsnis „Apie elegiją“ (1822). Mūsų temai pastarasis darbas ypač aktualus tuo, kad aptardamas Oliverio Goldsmitho elegiją „Apleistas kaimas“ Brodzińskis jame iškelia mintį, kad tiek senosios tautos – romėnai ir graikai, tiek ir naujosios – anglai, vokiečiai,

lenkai – linksta prie skirtingų eiliavimo sistemų, atsižvelgiant į kalbos ypatybes (panašaus tipo ypatingumą Baranauskas iškelia ir kalbėdamas apie lietuvių kalbos tarmes). Skirtingai nuo kitų tautų, sako Brodziński, „mūsų kalboje labiausiai šiam reikalui tinka trylikaskiemė eilutė“ (Brodziński 1830, 198). Tad Adomas Mickevičius, trylikaskiemė eilutė – aleksandrinu – eiliuodamas *Poną Tadą* (1834) ne tiek ieškojo poetinės raiškos formų naujovių lenkų kalbai, kiek rėmėsi Brodziński autoritetu sutvirtinta eiliavimo tradicija Lenkijoje. Anksčiau minėtas Baranausko laiškas tėvams buvo rašomas lenkų kalba, tad jam galėjo būti taikomos Brodziński išvestos ir Baranausko galbūt ką tik išmoktos / perskaitytos eiliavimo taisyklės. Galima būtų spėti, kad, nesant panašių teorinių darbų apie lietuvių kalbos poetinio eiliavimo potencialas, rašydamas *Anykščių šilelį* Baranauskas tiesiog mechaniškai lenkų kalbos ypatybes pritaikė lietuvių kalbai.

Įtakų klausimas

Wilhelmas Dilthey'us pastebėjo, kad jau nuo XVIII a. rašytojai ir menininkai savo estetines nuostatas formuoja ryškiu moksliniu pagrindu: „Lessingas, Schilleris, romantikai savo pasaulėžiūrai suteikė mokslinį pamatą“ (Dilthey 1988, 202), tačiau jau ir anglų sentimentalistai įdėmiai studijavo Johną Locke'ą ar Davidą Hume'ą, o filosofo Davido Hartley'aus idėjų asociacijų teorija (1749) įkvėpė vėlyvuosius sentimentalistinius eksperimentus su jutiminėmis asociacijomis. Estetinis ginčas tarp sentimentalistų, klasicistų, romantikų visų pirma yra atitinkamų filosofinių sistemų ginčas, todėl norint dalyvauti tokiaame ginče visų pirma reikia bent jau paviršutiniškai suvokti ginčo esmę, todėl ir išsilavinimo klausimas šiuo atžvilgiu nėra antraeilis. Savaiame suprantama, kad dalyvauti šiame pokalbyje kaip intelektualiai lygiavertis pašnekovas Baranauskas negalėjo, tad ir aktualizuoti adekvačios literatūrinės įtakos *Anykščių šileliui* klausimą lyg ir nėra prasmės. Įtakų galimybė visiškai sumenkta, jeigu priimtume Vytauto Kubiliaus spėjimą, kad didysis Baranausko kūrinys gimė iš proziško ketinimo pozityvistiškai aprašyti Anykščių šilelį, kaip lenkiškuose eilėraščiuose jau buvo aprašytas Rumšiškių potvynis ar Vainuto gaisras (Kubilius 1993, 46).

Nepaisant to, lietuvių literatūros mokslininkai nuolat bando surasti Baranauskui estetinių giminaičių Vakarų literatūroje, tačiau šios paieškos įprastai veda abstrakčių konstatacijų, o ne konkrečių įtakų keliu. Mikšytė nubrėžia tik bendrą galimos įtakos kryptį, kuri veda per Si-

mono Daukanto *Būda*, lenkų romantinius poetus ar minėtus „pasaulinės romantinės literatūros“⁴⁴ vertimus, tačiau su jokių konkrečių kūrinių ar autorių romantinės įtakos nesusieja. Vincas Mykolaitis-Putinas nuoseklių kūrinio planą siejo su realizmo estetika (Mykolaitis-Putinas 1962, 268), o Kubilius – su klasicizmu (Kubilius 1986, 14). Gamtos vaizdavimą Julijonas Lindė-Dobilas pabrėžtinai laikė ne romantišku, o „mistiškai klasišku“ (Lindė-Dobilas 1996, 70), Leonas Gineitis poemos meninių elementų samplaikoje išvydo susipynusius įvairių praeities epochų – baroko, klasicizmo, estetinio racionalizmo, romantizmo – elementus (Gineitis 1972, 277–282), Algimantas Radzevičius pirmąją poemos dalį sieja su sentimentalizmu, o antrąją su preromantizmu (Radzevičius 1990, 160), Paulius Subačius įsitikinęs, kad „Klasicistinė ne tik *Anykščių šilelio* poetinių vaizdų plėtotė bei rikiuotė, bet ir sintaksinė organizacija“ (Subačius 2010, 80). Absoliučioje daugumoje publikacijų, pradedant senesniu Albino Jovaišo ar naujesniu Audronės Žentelytės mokykliniu bei universitetiniu Jono Riškaus vadovėliais ir baigiant habilitaciniu Mikšytės darbu bei įvairiausio pobūdžio – Viktorijos Daujotytės, Vytauto Galinio, Vytauto Kubiliaus, Ričardo Pakalniškio, Brigitos Speičytės, Juozo Stonio, Vandos Zaborskaitės – studijomis, laikomasi tvirto įsitikinimo, kad „šiame kūrinyje pirmą kartą į lietuvišką žodį taip valdingai prasimušė romantizmo srovė, įpareigojusi poetą kalbėti apie savo tautos likimą, įsijausti į gimtojo krašto gamtą ir etines vertybes“ (Kubilius 1986, 13), todėl „lietuvių literatūrai *Anykščių šilelis* – pirmoji romantinė poema“ (Mikšytė 1993, 86) arba tiesiog „*Anykščių šilelis* yra romantinė poema“ (Riškus 1982, 220).

Anykščių šilelio meninio metodo klausimas, nepaisant lemiamos „romantinio“ požiūrio šalininkų daugumos, vis dėlto nėra išspręstas, kadangi, kaip tiksliai pastebi Subačius, „nagrinėti poemos santykį su klasicizmo bei sentimentalizmo poetika ar Baranausko tekstų visumos ryšį su Apšvieta ligi šiol kliudo kritikos tradicija ir išankstiniai nusiteikimai“ (Subačius 2010, 77). Stipriai tokius tyrinėjimus suvaržo ir išsisknijusių nuostatų inercija, verčianti akiai pasitikėti nusistovėjusiu požiūriu, pretenduojančiu į pirmojo įvardijimo statusą.

Kokiais keliais – tiesiogiai ar netiesiogiai, kryptingai ar atsitiktinai – vienokia ar kitokia kultūrinė įtaka pasiekė kunigų seminarijos auklėtinį, kodėl taip įvairuoja – barokas, klasicizmas, sentimentalizmas, romantizmas, realizmas – poemos estetiškos prigimties apibrėžimas – šie ir kiti klausimai lieka be argumentuoto pagrindimo. Atsakyti į klausimą, ar

gali Baranausko poema būti romantinė, klasicistinė, sentimentalistinė, reikėtų pradėti nuo atsakymo į klausimą: ar Lietuvoje Baranausko ar Daukanto laikais buvo subrandintas toks dvasios turinys, kuris Prancūzijoje, Anglijoje, Vokietijoje reikėsi klasicizmo, sentimentalizmo, romantizmo pavidalu? Teisę taip klausti suteikia ne tik vienas žymiausių „Goethe’s epochos“ mąstytojų Vilhelmas von Humboldtas, kuris teigė, kad „menas įgijo šiuolaikinių pobūdį, jeigu tik jį kūrė individai, turintys šiuolaikinę kultūrą“ (Гумбольдт, 1985, 214), ne tik Christianas Friedrichas von Blankenburgas, kuris dar 1774 m. į romano ir herojinio epo žanrus pirmąkart pažvelgė kaip į diachroniškai tapačias atitinkamai subrendusios dvasios (sąmonės) formas (Blankenburg 1965, XIII). Tokią teisę turi net ir Hypolite’as Taine’as, kuris pozityvistinę literatūros tyrinėjimo metodologiją pradėjusioje *Meno filosofijoje* (1865) jau tikino, kad norint sukurti tam tikro kultūrinio pobūdžio meną reikia, kad tautoje subręstų tokio pat lygio kultūra (Taine 1938, 200).

Patys vokiečių romantikai, įkvėpti Johannes Herderio „tautos dvasios“ koncepcijos, laikėsi nuomonės, kad bet kuri kultūrinė forma yra dvasios turinio apraiška, iš kurios tyrinėjimų tik ir tegalima suvokti patį dvasios turinį. Dvasia atpažįsta tik tai, ką pati yra sukūrusi, plotiniškai teigė Dilthey’us (Dilthey 1946, 85). Lietuvoje šias idėjas bandė skleisti Lindė-Dobilas, kuris polemizuodamas su Jurgio Baltrušaičio meno samprata teigė, kad žmogaus dvasia nepasieks geidžiamo kultūrinio tapatumo, jei bus per jėgą išprausta į tam tikrą idėją (Lindė-Dobilas 1996, 350), o ne pati iš savęs išaugins organiškai sau tapačias kultūrinės formas, kokias išaugino Vakarų Europos tautos (ten pat, 345).

Šventas mokslininko įsitikinimas savo teiginių teisumu ir argumentų vengimas, pasikliaujant vien konstatavimu ar patikinimais neabejoti („su romantizmo estetika *neabejotinai* susijusi <...>“; Mikšytė 1993, 94, išskirta – G. L.), rodo vien mokslinės minties nenorą brautis iki giluminės reiškinio esmės. Subačius su apmaudu pastebi, kad „Lietuvos humanitariniame diskurse įsitvirtinusi kultūros epochų ‚reputacija‘“, ir būtent todėl „Romantizmas vertinamas kur kas palankiau nei Apšvieta“ (Subačius 2010, 77). Tokia pozicija labai trukdo kovoti su senais įpročiais ir apnuogina tą kultūrinio nevisavertiškumo kompleksą, kuri mes ir tariamės paslėpsią įrodinėdami šiek tiek pavėlavusių lietuvių kultūros tapatumą europietiškomis kultūros epochoms. Konstruktyvi kūrinio teksto ar sandaros analizė tampa neparanki, ji pakeičiama aprioriniu teksto priteimpimu prie išankstinės nuostatos, kad poema yra romantinė.

Turint omenyje kultūrinį Baranausko nepatyrimą, *Anykščių šilelį* galima būtų laikyti spontanišku poetinio talento, nepažeisto jokių kultūrinių įtakų, vaisiumi, ir spėti, kad poeto dvasia savaime ir atsitiktinai įgijo poemoje ikūnytą struktūrą. Kitaip tariant, poetas atsitiktinai tvarkingai sugrupavo savo pojūčius, o jau kritikų užduotis buvo, kaip sakė Kymantaitė-Čiurlionienė, iš šių eilių išpešioti įstatymus kūrėjams (Čiurlionienė-Kymantaitė 1998, 264). Tačiau gan griežta *Anykščių šilelio* kompozicija bei sudėtinga meninio vaizdo struktūra kelia labai apčiuopiamas estetines asociacijas, verčiančias ieškoti išsamonintos kultūrinės tradicijos įtakos pėdsakų, kurie neapsiribotų vien miško aprašymo kopijavimu iš Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas*.

Baranauskas nesitenkino vien gebėjimu sudėtingai jausti pasaulį, jis dar ieškojo ir atitinkamo pavidalo šiai pajautai išreikšti, vadinasi, buvo reikalinga vidinė giminystė su tam tikra susisteminta kultūrine patirtimi, turinčia išvystytą poetinių priemonių arsenalą. Dėl biografinių faktų stokos sunku pasakyti, kaip tiksliai europietiškosios literatūros tradicija pagelbėjo Baranauskui apdoroti savo individualų dvasinį turinį, kokie buvo konkretūs šaltiniai, tačiau kai kurie dienoraščio įrašai (ypač kelionės per Ukmergę epizodas 1855 m. balandį) ar lenkiškai rašyti eilėraščiai rodo, kad dvasinę savo patirtį Baranauskas linko išprausti į sentimentalistines formas.

Oliverio Goldsmitho poema *Apleistas kaimas*

Tarp Baranausko skaitinių galėjo pasitaikyti Oliverio Goldsmitho poema *Apleistas kaimas* (*Deserted Village*, 1770) – vėlyvojo sentimentalizmo šedevras, kuriame visa savo pilnatve ryškiai prasiskleidžia išbaigta sentimentalistinė pasaulėvoka. Į lenkų kalbą (*Wieś opuszczona*) poemą išvertė ir 1806 m. Varšuvoje išspausdino Ludwikas Kamiński, o dar 1805 m. dalis *Apleisto kaimo* buvo išversta ir į rusų kalbą. Vertimo ėmėsi tas pats Žukovskis, kuriam poemos nuorašą iš Vienos atsiuntė Andrejus Turgenevas. Žukovskis išvertė tik poemos pradžią, mažiau nei ketvirtį viso teksto, tačiau pasirinko kompoziciškai ir semantiškai visiškai išbaigtą dalį. Pirmąsyk Žukovskio vertimas išspausdintas tik 1902 m., nors tarp rusų šviesuolių jis sklido nuorašais – XIX amžiui pakankamai įprastu būdu. Vertimas Baranauską irgi galėjo pasiekti per nuorašus ir greičiausiai ne per Višinskį, o per bendradarbius rusų valdininkus, kurie mėgo įvairiomis progomis ar į albumus rašyti eiliuotus pasveikinimus ir palinkėjimus. Ne sykį tai yra daręs ir Baranauskas. Abiejų poemų leksi-

kos, retorinių figūrų bei struktūros giminystė leistų daryti prielaidą, kad būtent Goldsmitho poema, tiksliau, jos vertimas į rusų kalbą ir buvo tas kultūrinis šaltinis, iš kurio Baranauskas sėmėsi įkvėpimo savo poemai *Anykščių šilelis*.

Baranauską ir Goldsmithą suartina bendra jų tautų lemtis ir jų pačių asmeninis likimas, kurių panašumas galėjo nulemti ir jų dvasinės patirties bei savimonės bendrumus. Airis Goldsmithas palieka gimtąją Airiją ir išvyksta į Londoną, kuris anglų pavergtam airiui buvo panašus miestas kaip Peterburgas rusų pavergtam lietuviui. Apkeliavęs pusę Europos klajūnas Goldsmithas grįžta į savo vaikystės kaimą Lissoy'ų, poemoje pavadintą Auburnu, bet randa jį ištuštėjusį, apleistą, mirusį. Ši skausminga patirtis ir pagimdo vieną reikšmingiausių sentimentalizmo kūrinį – poemą *Apleistas kaimas*.

Goldsmitho poema prasideda sentimentalizmui įprastu familiariu kreipimusi į gimtąjį kaimą („Mielas Oberne!“ – *Sweet Auburn!*) ir struktūriškai skyla į dvi nevienodos apimties dalis: I dalis apima pirmąsias 74 eilutes, II dalį sudaro likusios 75–430 eilutės. Įvadinė dalis savo ruožtu skyla dar į dvi sudėtines dalis: 1–50 eilutes, kurias galima pavadinti „peizažine“ dalimi, ir 51–74 eilutes, pavadintinas „moraline“ dalimi. Pastarosiose dalyse perteikiami du skirtingi požiūriai į tą patį objektą, jos sukuria dvi skirtingo laiko – praeities ir dabarties – projekcijas.

„Peizažinė“ dalis prasideda kaimo, koks jis buvo tais laikais, kai jame visa savo jėga pulsavo gyvybė, aprašymu. Poetas atkuria gimtojo Oberno grožį ir kaimiškojo gyvenimo idilišką žavesį, pasakoja, koks laimingas jis buvęs jaunystėje šiame kaime. Paskutiniojoje eilutėje šviesūs prisiminimai ūmai nutrūksta, poetas tarsi atsitokėja iš svajonių, prisiminęs, kad šis žavesys begyvuoja tik būtajame laike: „Toks buvo tavo žavesys, – bet visas šis žavesys išnyko“ (*These were thy charms – but all these charms are fled*, English 1950, 211)⁵. Šioje dalyje vyrauja nostalgiški, tačiau pakilūs, skaidrūs jausmai. Paskutiniąją eilutę iš praeities vaizdo grįžtama į kaimo dabarties vaizdą – ta pati Oberno kaimo erdvė, tas pats peizažas perteikiamas dabarties būsenoje, kai iš jo materialumo jau yra iškritęs kažkoks esmingas dėmuo, kuris anksčiau spinduliavo teigiamus jausmus. Saldžios nostalgijos jausmą dabar keičia niūrūs, apmaudingi, elegiški jausmai, nes dabar nebėra to pozityvaus objekto ar jo savybių, kurie buvo praeityje. Tokia konstrukcija: *praeityje* buvusios tikrovės pozityvus jutiminis vaizdas ir šios tikrovės išnykimo *dabartyje*

elegiška konstatacija bei įsikabinimas į pozityviąją praeitį skausmingo ilgesio jausmu – archetipinis sentimentalistinės pasaulėjautos elementas, kuris dar nėra būdingas tomsoniškajai tradicijai ir jau nebėra būdingas romantinei pasaulėjautai, o klasicizmas jos apskritai negali suvokti, nes racionalistinei pasaulėvokai pasaulis dar negali kisti laike.

Skausmas yra įprastas sentimentalistų jausmas, žymintis netekimą. Objekto, kuris žada gyvybiškai svarbių reikmių patenkinimą, atspindys pojūčiuose kelia teigiamus jausmus, vadinasi, jo išnykimas ar nebuvimas identifikuojamas neigiamais pavojaus jausmais. Kartu toks jutiminis modelis labai tiksliai išreiškia bendros egzistencinės situacijos jutimą – būtis juntama negatyviai, nes tai, kas kelia pozityvius jausmus, paprastai yra ne-dabar laike. Būtis praeityje ar ateityje neatsispindi pojūčiuose, ir žmogus gali joje saugiai jaustis be pavojaus, kad į jo pojūčius pateks koks nors nepageidautinas objektas.

Moralinės nykimo priežastys

„Moralinė“ dalį Goldsmithas pradeda socialine kritika, be užuolankų įvardydamas kaimo sunykimo priežastį – medžiaginės naudos vaikymąsi: kraštas, „kur kaupiami turtai, o žmonės nyksta“, juda pražūties link. Sunykusio kaimo vaizdas Goldsmithą gąsdina visų pirma tuo, kad rodo pakirstas gyvybines viso krašto šaknis ir neišvengiamą viso krašto sunykimą, nors dabarties akimirką pavojų dar užgožia išorinė medžiaginė gerovė. Kaimo žlugimas grasina visos tautos gyvybiniams pamatams. Princai ir valdovai gali išnykti ir gali vėl atsirasti iš dvelktelejimo (*A breath can make them, as a breath has made*; English 1950, 211), nes jie atstovauja laikinumui ir praeinamybei, tačiau jeigu bus išnaikintas šalies pasididžiavimas – valstietija – jos jau niekada nebebus galima atgaivinti. Griauti kaimą ar naikinti gamtą sentimentalistams reiškia griauti būties harmonijos pamatus – kuo arčiau gamtos ir pirminių, kaimiškujų, būties formų, tuo arčiau „aukso amžiaus“ – sentimentalisto širdžiai natūralus grožis daug brangesnis nei visos meno grožybės (ten pat, 217). *Apleistas kaimas* daug prisidėjo prie to, kad valstietija, kaip sveikojo gamtinio poliaus atstovė, būtų paskelbta visuomeninio gyvenimo darnos pamatu ir pilnatvės kūrėja. Šiame sentimentalistinės pasaulėvokos kontekste ir Donelaičio *Metai* ne tik kad neatrodo kuo nors novatoriški, kaip dažnai teigiama (Ričardas Pakalniškis, Irena Kostkevičiūtė ir kt.), bet ypač dėsningi tiek vaizdavimo objektu, tiek ir savo ideologija.

Ta pati jėga su panašiomis pasekmėmis išnaikina ir Baranausko šilelį. Abiem atvejais ji įgyja socialinį kapitalistinių ūkinių santykių pavidadą. Tačiau nei Goldsmithas, nei Baranauskas šios destruktivos jėgos nesieja su blogais socialiniais visuomenės organizavimosi principais – blogis kyla iš išklibusių moralinių visuomenės gyvenimo pamatų. Būties idealumą Baranauskas sieja su pirmine gamta, kuri yra lietuvio egzistencinės pilnatvės pamatas ir pirmapradis šaltinis, o Goldsmithui gamtą atstoja pilnakraujis kaimo gyvenimas, iš kurio trykšta gyvybiniai visos tautos syvai, visas miestietiškojo ir aristokratiškojo gyvenimo prašmatnumas ir prabanga.

Suformulavęs teorinę etinę dorovinę nuostatą Goldsmithas vėl grįžta į tautos pradinės harmonijos laikus, iki prasidedant Anglijos vargams (*A time there was, ere England's griefs began*; ten pat, 212). Laikas padalijamas į dvi dalis ne tik chronologiškai, bet ir etiškai. Jeigu buvo kažkoks laikas, iki prasidedant Anglijos vargams, vadinasi, dabartis ir yra toji Anglijos vargų – išskrikusios egzistencinės harmonijos – būseną, o iki jos buvęs „aukso amžius“ rėmėsi moraliniu žmogaus tvirtumu: žmogus rusoistiškai tenkinosi tik tuo, ko reikia elementariam gyvenimui, bet neimdavo nieko viršaus, jis buvo turtingas tuo, kad nekrepė dėmesio į turtus (ten pat, 212). Panašus lietuvių, kai juos dar saugojo ir globojo senovinis miškas, gyvenimo vaizdas nupieštas ir *Anykščių šilelio* II dalyje.

Sentimentalistinei pasaulėjautai laikas dar tebėra organiškai suaugęs su moralinėmis žmogaus ypatybėmis ir suvokiamas kaip egzistencinė terpė, kuri lemia žmogaus moralinę būklę: kinta laikas – kinta ir moralė. Naują moralinį būvį žyminčio laiko planu savo istorinę peržvalgą užbaigia ir Goldsmithas: „Bet laikai pasikeitė...“ (*But times are altered...*; ten pat, 212), ir ateina nauja moralinė dorovinė būklė. Laikai pasikeičia, nes žmogų užvaldo turto godulys, o pirminę idilę pakeičia moralinis nuosmukis. Baranauskas naudoja panašų laiko variantą (abi dalys chronologiškai sudarytos tuo pačiu *yra-buvo-yra* principu) ir lygiai taip pat aiškina priežastinį būties harmonijos mechanizmą, pasitelkdamas netgi panašią motyvuojančią formulę: „Sunkios dienos atėję...“, kurių galutinis padarinys taip pat yra moralinis tautos nuopuolis. Tad tiek Baranausko, tiek ir Goldsmitho poema remiasi analogišku pasaulėjautiniu principu: buvo džiaugsmas, bet yra liūdesys, nes buvo sveikas natūralus gyvenimas, bet jį pakeitė godumas turtams.

Anykščių šilelio autorius I dalyje iškelia idealų miško jutimo pobūdį, kurį II dalyje turi pagrįsti istoriškai. Mintis, kad tokia pasaulio tvarka savaime kelia elegiškus jausmus, sentimentalistui nėra įrodymo nereikalaujantis dalykas. Pojūčių turinys nėra aprioriškai įgimtas, kaip skelbė racionalistinė filosofija, tačiau yra aposterioriškai įgytas, vadinasi, apibrėžtas tam tikro jį suformavusio proceso, jo kilmės šaknų ir priežasčių. Neturėdamas apriorinio turinio pojūtis nėra ir abstraktus, jis yra tik individualus ir grynai asmeniškias.

Giluminės pojūčio negatyvumo priežastys Goldsmitho poemoje irgi ima ryškėti tik II dalyje (75–430 eilutės). Jau iš pirmųjų poemos eilučių paaiškėja, kad Goldsmitho lyrinio herojaus pojūčiai laike tarp praeities ir dabarties buvo atplėšti nuo objekto, tad negalėjo fiksuoti nuoseklių objekto pokyčių ir dėl to dabar jį išskaido į dvi savarankiškas būsenas. Jaunystėje Goldsmitho herojus išvyksta iš kaimiškosios Oberno idilės į pasaulį, tačiau per visas klajones šioje ašarų pakalnėje jis išsaugoja viltį paskutiniašias gyvenimo valandas vėl praleisti tarp gimtojo kaimo pavėnių („Aš vis dar turėjau viltį, po ilgo blaškymosi / Čionai sugrįžti – ir mirti pagaliau namie“ (ten pat, 213). Kaimas – galutinė ramybės stotelė, į kurią juda gyvenimo sunkumų išvargintas klajūnas, kad joje rastų užuovėją nuo visų pasaulio negandų. Tačiau klajūno kelionės pradžia yra praeityje (pozityviajame poliujė), o pabaiga – dabartyje (negatyviajame poliujė), kurias skiria sentimentalistų skaudžiai ir aktualiai pajaustas kitimas: herojus grįžta į erdvę, kurioje jis paliko tarsi niekur negalintį dingti „aukso amžių“, bet toje pačioje erdvėje „aukso amžiaus“ jis jau neberanda, nes kažkokia „aukso amžiui“ priešiška jėga sugriauna gimtąjį poeto kaimą. Poetas šią būseną iš pradžių tik užfiksuoja elegiškais jausmais, tačiau netrukus protas ima ieškoti idilę sugriovusios jėgos.

Moraline prasme ji analogiška *Anykščių šilelio* išnaikinimo priežasčiai: oberniečiai apleidžia savo gimtąsias vietas ir patraukia į miestą, kaimą palikę jėgos, naikinančios pirmą pradę kaimo idilę, valiai. Tokia yra priežastis, dėl kurios suyra kaimiškasis gyvenimo būdas ir žmonės apleidžia kaimo erdvę, bet ne priežastis, dėl kurios kaimas ima nykti, prarasdamas fizinį savo pavidalą. Ne socialinį-moralinį, bet fizinį-jutiminį, o iš čia ir filosofinį sentimentalistinio jausmo pamatą sudaro veikimas jėgos, kurią sentimentalistai apčiuopė ir ištyrė jutimais, – kaimo materialumas tirpsta laike, neatsilaikydamas jo naikinančiai galiai. Materija, į kurią buvo įlietas dvasinis pradas ir kuri ilgainiui tapo „kaimu“, pamažu

sugrįžta į pirminį būvį, nes kultūrinis jos pavidalas nebėra sustiprinamas ir palaikomas žmogaus veiklos.

Abi poemos turi labai daug bendrų bruožų, kurie galėjo atsirasti tiek iš Baranausko dėmesio sentimentalizmo estetikai, tiek ir tiesiogiai prisiliečiant prie *Apleisto kaimo*. Tačiau tarp *Anykščių šilelio* ir *Apleisto kaimo* yra vienas labai svarbus skirtumas. Ne tas, kad Baranauskas apraudo pirmą kartą natūralumą, o Goldsmithas aukština kaimiškąjį gyvenimą, kuris XVIII a. buvo iškeltas kaip Gamtos paradigmos apraiška, o tas, kad, lyginant su Goldsmitho poema, Baranauskas tarytum gerokai pakoreguoja sentimentalistinę pasaulėjautą, smarkiai pakylėdamas intonaciją ir įvesdamas daugiau retorinių elementų, kurių sentimentalistai šiaip jau privergė, kad nenumarintų ir deklaracija nepaverstų gyvo jausmo. Dalį šių skirtumų (ypač stilistinį klodą) nesunkiai galima būtų paaiškinti tuo tekstu, kuris galėjo paveikti lietuvių poetą – Goldsmitho poemos vertimu į rusų kalbą.

Nepralenkiamas vertimo meistras

Rusų sentimentalizmui ir ankstyvajam romantizmui priskiriamas Vasilijus Žukovskis⁶ turėjo savitą vertimo ir sekimo koncepciją. Straipsnyje „Apie pasakėčią ir Krylovo pasakėčias“ (1809) Žukovskis teigė, kad eiliuotų kūrinių vertėjas yra autoriaus varžovas, turintis visapusiškai prilygti originaliam autoriui, todėl jis privalo „savo vaizduotėje rasti tokias grožybes, kurios galėtų tarnauti kaip pakaitalas, vadinasi, kurti nuosavas“ (Жуковский 1954, 512). Prozoje mintis perteikiama žodžiais, o poezijoje – vaizdais, tad poezijos vertėjas verčia ne žodžius, o vaizdus, kuriems atgaminti svetima kalba pažodinis vertimas netinka, nes poezijos vertėjas atkuria ne žodžių reikšmes, o vaizdų turinį. Šių principų Žukovskis ir laikėsi visą gyvenimą, kūrybinio įkvėpimo ieškodamas ne savo vaizduotėje, bet kitų autorių kūryboje. Gray'aus ar Goldsmitho kūrinių vertimą į rusų kalbą pats jis laikė ne tiek vertimu, kiek sekimu. Kaip pažymi Genadijus Pospelovas, Žukovskis ne tik siekė prilygti tiems poetams, iš kurių skolinosi vaizdus ir siužetus, tačiau „tam, kad išreikštų savo nuosavos minties ir nuosavo jausmo atspalvius, jis laisvai ir drąsiai keitė šiuos vaizdus, keitė ir jų vaizdavimo detales ir apskritai kūrinio intonacinę-ritminę sandarą“ (cit. iš: Жуковский 1954, VII). Dar 1905 m. rusų literatūros ir kultūros žinovas Aleksandras Bruckneris teigė, kad „bet kuriuo atveju Žukovskis pasilieka originaliausias vertėjas pasaulio litera-

tūroje. <...> Vertimas virsta perkūrimu, ir šioje srityje jis pasirodo kaip nepralenkiamas meistras“ (Bruckner 1905, 165). Tačiau kalbėti apie vertimą šiuo atveju labai komplikuota. Naujus vaizdus Žukovskis užpildė savo paties dvasiniu turiniu, todėl klausimas dar labiau susikomplicuoja: kas gi liko iš Goldsmitho sentimentalizmo, kai Žukovskis jį išvertė?

Išsamiai Žukovskio vertimą tyrinėję Warrenas ir Kennethas Oberiai atkreipė dėmesį į keistą Žukovskio sprendimą versti ne visą poemą, bet tik 100 pirmųjų eilučių, kurios išplečiamos iki 115 vertimo eilučių. Galima spėti, kad Žukovskis pradėjo versti poemą padalijęs darbą į keletą dalių, bet išvertė tik pirmąją savo sumanymo dalį – kompoziciškai išbaigtą visumą, kurią sudaro nostalgiskas Oberno idilės praeityje prisiminimas, jai supriešinta nyki kaimo dabartis ir ją įrėminantis neišsipildęs poeto troškimas paskutiniąsias savo gyvenimo dienas vėl praleisti gimtojo kaimo idilėje. Po eilutę išnarstę poemos vertimą Oberiai nustato, kad Goldsmitho tekstą Žukovskis transformavo sustiprindamas asmeninę pasakotojo dalyvavimą, dėl ko pasakotojas tampa labiau dalyviu nei stebėtoju, sustiprindamas poemos individualumą, konkretumą ir betarpiškumą, pagaliau, temai ir veiksmo vietai suteikdamas rusišką koloritą ir poemą pritaikydamas rusiškajai auditorijai, tuo anaipatol nepažeisdamas originalo dvasios (Ober 1973, 28).

Su pastaruoju teiginiu sunku sutikti jau vien dėl to, kad vietoj sentimentalistinės stilistikos, įvesdamas klasicistinę retoriką, smarkiai pakeisdamas poemos sintaksę ir apkraudamas ją besaikiais retoriniais elementais, kurių pats Goldsmithas sąmoningai vengia jau vien dėl to, kad jie yra svetimi sentimentalistinės pasaulėjautos raiškai, Žukovskis iš esmės iškreipia poemos dvasią. Sentimentalistinę elegiją jis perrašo klasicistinės odės dvasia. Klasicistiniame kūrinyje jaučia žodis, žodis yra „medžiagiškas“, jausmas užkoduojamas stilistine raiška, sakiniu, o sentimentalistinis kūrinys jausmą perkelia iš formos į suvokėjo psichologiją, tad ima jausti pats skaitytojas, jausti tiek, kiek subtilūs yra jo jausmai, o ne taip, kaip subtiliai šiuos jausmus retorinėmis priemonėmis manifestuoja poetas. Būtent dėl to sentimentalistas mažiau veikia ir daugiau stebi, kontempliuoja ir jaučia. Klasicistas aprašo jausmą, o sentimentalistas jį išreiškia, sukurdamas tokį vaizdą, kuris be didesnio išorinio spaudimo skaitytojui žadintų atitinkamą jausmą. Sentimentalistinis jausmas labiau suasmenintas, jis reikalauja jutiminės manifestacijos, klasicistinis – išorinės raiškos, dėl to jam ypač parankios retorinės priemonės, kurių neiš-

vengia ir sentimentalistai, tačiau vartoja jas daug saikingiau, pvz., iš 76 sakinių *Apleistame kaimė* Goldsmithas 6 baigia klaustuku, 15 šauktuku (dar 8 šauktukais išskirti kreipiniai ar sušukimai).

Laikydamasis klasicistinių nuostatų jausmą Žukovskis supranta kaip viešą jausmo deklaravimą ir dėl to smarkiai iškreipia pačią poemos ideologiją, tačiau iškreipia būtent... Baranausko link. Baranausko giminystei paliudyti užtektų vien garsiųjų retorinių klausimų bei sušukimų („Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę! / Kas jūsų grožei senobinei tiki?“), kurių vien *elegiškoje* (iškart galima būtų suabejoti, ar elegiškumas gali būti reiškiamas tokiomis skanduotėmis) 18 eilučių *Anykščių šilelio* įžangėleje yra net devyni, t. y. kas antra eilutė, ir visi be išimties sakiniai baigiami klaustuku arba šauktuku.

Anykščių šilelio įžangos retorikai artimiausios yra šios Žukovskio vertimo eilutės:

Но где они? Где вы, луга, цветущий рай?
Где игры поселян, весельем оживленных?
Где пышность и краса полей одушевленных?
Где счастье? Где любовь? Исчезло все – их нет!..
О, родина моя, о сладость прежних лет!
О, нивы, о поля, добычи запустенья!
О, виды скорбные развалин, разрушенья!
В пустыню обращен природы пышный сад!

(Жуковский 1959, 40)

Žukovskis vertė nesilaikydamas net tapataus eilučių skaičiaus, todėl sunku nurodyti tikslų šio vertimo atitikmenį, tik apytiksliai galima nuspėti, kad į rusų kalbą jis transponavo būtent šias eilutes:

Sweet smiling village, loveliest of the lawn,
Thy sports are fled, and all thy charms withdrawn;
Amidst thy bowers the tyrant's hand is seen,
And desolation sades all the green:
One only master grasps the whole domain,
And half a tillage stints thy smiling plain
<...>

Sunk are thy bowers in shapeless ruin all.

(English 1950, 211)

Goldsmithas ramiai, netgi epiškai objektyviai, nespausdamas skaitytojų jausmų kalbasi su besišypsančiu kaimeliu, laukų grožybe, kurio žaidimai išnyko, o kaimo pavėsinės nugrimzdo į beformius griuvėsius. Poetas elegišku balsu pačiam kaimeliui pasakoja, kaip šis atrodo dabar. Konstatuodamas praeities – kaimo – išnykimą, paties jausmo amplitudę bei intensyvumą poetas palieka skaitytojo kompetencijai. Elegija sklinda iš intymios, retoriškai beveik neišreikštos emocijos, daugiau iš meninio vaizdo nei iš leksikos. Įdomiausia, kad Žukovskio vertimą maždaug atitinkančiose eilutėse Goldsmithas nė karto (!) nepanaudoja retorinio klausimo ar sušukimo, o Žukovskis elegišškai ilgesingas Goldsmitho eilutes suskaido net į 11 trumpučių iš pradžių retorinių klausimų (6), o po to sušukimų (5), kuriais užmezga tiesioginį lyrinio subjekto ryšį su praeitimi ir kreipiasi į ją nebe intymiai, bet atvirai retoriškai. Žukovskis retorinius klausimus ir sušukimus vartoja 16 kartų (!) dažniau nei Goldsmithas.

Sentimentalistinę elegiją Žukovskis išverčia į klasicistinę odę, kurioje lyriškumo visiškai nebelieka. Lyrinį jausmą pakeičia egzaltuoti šūksniai (beveik visi Žukovskio vertimo sakiniai baigiasi klaustuku arba šauktuku, visame vertime jų – 76), o jausmo deklaracija, kaip ir Baranausko poemos I dalyje, išreiškia jau nebe jausmą, bet sausai fiksuoja objektus, kurie turi tą jausmą sukelti. Tai gerokai žemesnis jausmo refleksijos laipsnis nei Goldsmitho ir sentimentalistų kūryboje. Tad Žukovskio tonas pakilesnis, deklaratyvesnis, Goldsmitho – elegiškesnis, lyriškesnis. Retorinių priemonių vartojimu Baranauskas nuosaikesnis už Žukovskį, tačiau poetinė jo sintaksė vis dėlto artimesnė Žukovskiui nei Goldsmithui.

Tai, kad Baranauskas galėjo remtis būtent Žukovskio vertimu, rodo, manau, ir neatsitiktinis leksikos ar net sintaksės sutapimas: *Исчезло всё!*.. – „visa prapuolę“, *О, виды скорбные развалин, разрушенья!* – „Lyg kokio miesto išgriuvus pustynė“, *Где пышность и краса полей одушевлённых?* – „Kur toj puikybė jūsų pasidėjo“, taip pat panašus klausimų pobūdis, kai klausiamuoju įvardžiu „Kur?“ – *Где?* tartum prašoma nurodyti vietą, į kurią iš stebimosios erdvės persikėlė objektas, tačiau teisingas atsakymas turi sintezuoti erdvę ir laiką: „*Kur* ramus jūsų ūžimas nuo vėjo. / *Kai* balto miško lapeliai šlamėjo / Ir senos pušys siūravo, braškėjo?“ (išskirta – G. L.).

Kategoriškai pripažinti Goldsmitho poemos įtaką tik per Žukovskio vertimą nėra pakankamai duomenų. Retorine stilistika, deklaratyvia

pasaulėjauta Baranauskas artimas Žukovskio vertimui, tačiau poemos komponavimu ir struktūra jis artimesnis tiesiogiai pačiam Goldsmithui, nes Žukovskio vertime išyra tokie subtilūs simetriški laiko planai, kaip opozicija *A time there was – But times are altered*, virstanti visiškai nestruktūrizuota *Где дни... – Дни счастья! Их нет!* Išardydamas archetipinę sentimentalistinės pasaulėjautos struktūrą sentimentalistinė Goldsmitho pasaulėvoką Žukovskis išverčia į deklaratyvią didaktiką, o Baranausko poemoje išlieka daugiau sentimentalistinės pasaulėvokos elementų.

NUORODOS

¹ Antanas Baranauskas ją skaitė nuo 1854 m. sausio 6 d. bent jau iki vasario 2 d. (Baranauskas 1996, 55, 58).

² 1853 m. vasario 20 d. Baranauskas dienoraštyje įrašo: „Jo Malonybė Ponas Rūmų Sekretorius Sopócko mano eiles išsinešė namo, o man davė paskaityti du Krasickio raštų tomus. Visa kanceliarija manęs gailisi, kad toks talentingas turėsiu likti raštininku“ (Baranauskas 1996, 16). Vėliau Krasickio raštų Baranauskas gauna ir iš kunigo Butkevičiaus, kuris patarė mokytis lotynų kalbos, nors prieš keletą mėnesių buvo įtaręs, kad Baranauskas pasisavina svetimas eiles, nes būdamas menko išsilavinimo negalįs kurti tokių gerų eilėraščių (Baranauskas 1996, 39).

³ Maironis „Kazį Brodzinski“ laiko lenkų romantizmo tėvu (Maironis 1992, 414), panašiai kaip ir šiuolaikinė *Lietuvių literatūros istorija*, kuri jį vadina „žymiausiu lenkų preromantizmo atstovu – lenkų romantizmo Jonu Krikštytoju“ (LLI 2001, 246).

⁴ Iš tikrųjų Youngas, Macphersonas ir Rousseau atstovauja anglų ir prancūzų sentimentalizmui.

⁵ Apie *Anykščių šilėlių* Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė rašė: „Giesmė, kurioje skamba ir pinas du vyriausiu jausmu: džiaugsmas ir skausmas. Pirmo iš tų jausmų šaltinis – tai ta praeitis <...>. Ir staiga ateina kaip skaudus plieno blykstelėjimas ta dabartis, tas bausis tikrumas, tas regimas, tas žinomas vargas-skurdas“ (Čiurlionienė-Kymantaitė 1998, 259–260). Jeigu nežinotume, kad šia binarine opozicija kritikė apibūdina vėliau romantine įvardytą poemą, galėtume jos žodžius tiksliai pritaikyti sentimentalistinės poemos struktūrai nusakyti.

⁶ *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* (1923, išsp. 1926) Maironis taip charakterizavo Žukovskį: „Rusų romantizmo tėvu galima vadinti Žukovskį (1783–1852), nors pas jį dar stipriai jaučiamas sentimentalizmas“ (Maironis 1992, 402).

LITERATŪRA

Baranauskas 1996 – Antanas Baranauskas, *Dienoraštis*, Vilnius: Baltos lankos.

Blankenburg 1965 – Christian Friedrich von Blankenburg, *Versuch über den Roman*, Stuttgart: J. B. Metzler.

Brodziński 1830 – Kazimierz Brodziński, *Pisma rozmaite*, t. 1, Warszawa.

Bruckner 1905 – Aleksandr Bruckner, *Geschichte der russischen Literatur*, Leipzig: Amelangs Verlag.

- Čiurlionienė-Kymantaitė 1998 – Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 4, Vilnius: Vaga.
- Dilthey 1946 – Wilhelm Dilthey, *Die Philosophie des Lebens*, Frankfurt am Main: V. Klostermann.
- Dilthey 1988 – Wilhelm Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung. Lessing. Goethe. Novallis. Hölderlin*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun.
- English 1950 – *A Book of English Poetry*, Penguin Books.
- Gineitis 1972 – Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga.
- Heine 1854 – Heinrich Heine, *Vermischte Schriften*, Bd. 1, Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Kubilius 1986 – Vytautas Kubilius, „Antanas Baranauskas ir lietuvių poezija“, *Literatūra ir kalba*, t. 19. *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, p. 13–19.
- Kubilius 1993 – Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius.
- Lindė-Dobilas 1996 – Julijonas Lindė-Dobilas, *I slėpiningąjį dvasios pasaulį*, Vilnius: Vaga.
- LLI 2001 – *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla.
- Maironis 1992 – Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2, Vilnius: Vaga.
- Mikšytė 1993 – Regina Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga.
- Mirsky 1958 – D. S. Mirsky, *A History of Russian Literature from Its Beginnings to 1900*, New York: A. A. Knopf.
- Mykolaitis-Putinas 1962 – Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 8, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Ober 1973 – Kenneth H. Ober, Warren U. Ober, “Zukovskij’s translation of Oliver Goldsmith’s ‘The Deserted Village’”, *Germano-Slavica*, nr. 1, p. 19–28.
- Radzevičius 1990 – Algimantas Radzevičius, *Literatūros kryptis*, Vilnius: Mokslas.
- Riškus 1982 – Jonas Riškus, *Lietuvių literatūra. XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslas.
- Subačius 2010 – Paulius Subačius, *Antanas Baranauskas. Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai*, Vilnius: Aidai.
- Taine 1938 – Hypolite Taine, *Meno filosofija*, t. 1, Kaunas.
- Tumas 1924 – Juozas Tumas, *Antanas Baranauskas*, Kaunas.
- Ботникова 1982 – Алла Борисовна Ботникова, «Страница русской гофманианы», *Художественный мир Э. Т. А. Гофмана*, Москва: Наука.
- Гумбольдт 1985 – Вильгельм фон Гумбольдт, *Язык и философия культуры*, Москва: Прогресс.
- Дерюгина 1984 – Л. В. Дерюгина, «Эстетические взгляды П. А. Вяземского», Петр Андреевич Вяземский, *Эстетика и литературная критика*, Москва: Искусство.
- Жуковский 1954 – Василий Андреевич Жуковский, *Сочинения*, Москва: Государственное издательство художественной литературы.
- Жуковский 1959 – Василий Андреевич Жуковский, *Собрание сочинений в 4 т.*, t. 1, Москва / Ленинград: Государственное издательство художественной литературы.
- Сахаров 1982 – В. И. Сахаров, «Э. Т. А. Гофман и В. Ф. Одоевский», *Художественный мир Э. Т. А. Гофмана*, Москва: Наука.

TRACES OF CULTURAL INFLUENCE IN *THE ANYKŠČIAI GROVE*

Gintaras Lazdynas

Summary

The poem “Anykščių šilelis” (1858–1859) by Antanas Baranauskas is the second significant piece of Lithuanian literature, after the “Metai” (1765–1775) by Kristijonas Donelaitis. It was written by a young poet who had no and, due to historical and cultural circumstances, could not have any, theoretical background or wider literary experience. Because of this reason, it seems that there is no purpose in investigating the issue of cultural influence on the poem. However, a quite strict composition and complex structure of the artistic image of the “Anykščių šilelis” force searching for the traces of influence of the perceived cultural tradition. Due to lack of biographical facts, it is hard to say what was the exact benefit of the European literary tradition to processing of Baranauskas’ individual spiritual content, what were the particular sources; however, some diary notes or poems in Polish evidence that Baranauskas tended to thrust his own spiritual experience into the forms peculiar to sentimentalism.

While talking about aesthetical principles of the poem, literary researchers find the traces of various cultural epochs from classicism to romanticism and realism in the poem. The vast majority of researchers support the idea that the “Anykščių šilelis” follows the principles of romanticism aesthetics the most systematically and that this is the first romantic poem in Lithuania. The article proposes the idea that the perception of world peculiar to sentimentalism dominates the “Anykščių šilelis”; the influence of sentimentalism literature could help Baranauskas to form such a world perception. The poem is compared to Oliver Goldsmith’s poem “Deserted Village” (1770) that was translated into the Russian and Polish languages and that is why it could have been accessible to Baranauskas. Common perception of the world, interpretation of phenomena, the same time plan (the past – the present – the past), moral assessment of decay make “Anykščių šilelis” closer to the poem by Goldsmith; however, the style of poetic language differs. The hypothesis is raised that the poem by Goldsmith could influence Baranauskas, not directly though, but through the translation into Russian by Vasilij Zhukovsky. The style close to classicism rhetoric which is peculiar to the poem by Baranauskas appears exactly in the translation by Zhukovsky. The influence is also supported by a purposeful coincidence of lexis and syntax.